

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

У статті здійснено аналіз методологічних та ідеологічних засад, що стали підґрунтям для формування французької системи освіти. З'ясовано, що у період Відродження в освітній парадигмі було сформульовано основні світоглядні основи гуманоцентричної педагогіки, зроблено акценти на особистісному виборі, накреслено світоглядні орієнтири у освітянській діяльності. Французьке Просвітництво розкрито як таке, котрому властиві культ розуму, науки та освіти, віра у вічний прогрес, повага до мистецтва тощо.

Ключові слова: освіта, філософія освіти, Відродження, Просвітництво, система освіти, французька система освіти.

Постановка проблеми. З-поміж усіх систем освіти у Європі французька – чи не найстаріша. Звісно, система освіти формується на тому історичному етапові розвитку суспільства, коли є вже певний багаж знань, вироблені певні методи та форми передачі знання від покоління до покоління, з'ясовано, які саме знання повинні отримувати діти в процесі навчання та виховання. Саме тоді з'являється велика кількість навчальних закладів, відмінних за рівнем та формами навчання, в основу педагогічної діяльності яких покладено певні концептуальні засади та педагогічні системи, актуальні та популярні в конкретний історичний період становлення та розвитку того чи того суспільства, держави.

У сучасній Україні тривалий період реформвань у різних сферах суспільного життя спричинив незворотні процеси зміни суспільного устрою, вироблення нових як особистісних, так і суспільних цінностей. Відповідно, і кожна особистість має відчувати себе комфортно у тому суспільстві, у якому вона народилася та проживає у більшості випадків протягом усього свого життя. Держава для кожного свого громадянина повинна створити такі умови, у яких би він міг знайти себе, реалізувати увесь свій потенціал, та ще й отримати насолоду, задоволення від якості власного життя, власної діяльності.

Тому перед системою освіти, як таким соціальним інститутом, що сприяє формуванню та розвитку особистості, виховує у ній здатність до самореалізації, саморозвитку, самоосвіти, поставлено нелегке завдання: віднайти такі форми, способи та методи педагогічної діяльності, котрі б забезпечили як ефективну освітню й наукову діяльність, так і формування світогляду активної, творчої, цілеспрямованої та щасливої особистості.

Саме тому, реформуючи систему освіти України, доречно звернутися до аналізу та вивчення історико-культурного досвіду формування системи освіти у країнах Європи. Оскільки, запозичуючи такий досвід, важливо враховувати історичні умови виникнення та формування системи освіти у конкретному суспільстві, її компетентісно-орієнтованість, професійність, аксіологічні орієнтири, зрештою, національні особливості.

Наші наукові пошуки зорієнтовано саме на методологічні засади та передумови формування французької системи освіти. Адже у ній було закладено принципи гуманоцентричної концепції, особистісної орієнтації, індивідуальності, самостійності людини у своєму житті.

Аналіз останніх досліджень. В Україні цивілізаційна проблематика стала популярною та актуальною наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Українські дослідники В. Андрущенко, В. Бех, Л. Губерський, В. Кремень, В. Крисаченко, С. Кримський, М. Михальченко, Б. Парахонський, Ю. Павленко, Ю. Пахомов, М. Попович, В. Рижко, В. Ткаченко, О. Черниш, Р. Шпорлюк та інші аналізують українську цивілізацію під різними кутами зору. Хоча філософсько-освітнє і культурологічне дослідження української цивілізації в контексті світової здійснюється ще недостатньо.

Філософсько-освітнім засадам становлення особистості, проблемам системи освіти та її розвитку приділяють увагу такі дослідники, як В. Андрущенко, зокрема у праці «Роздуми про освіту», С. Клепко («Філософія освіти в європейському контексті»), Н. Сухова, В. Лутай, М. Михальченко, В. Онев'юк («Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку»), А. Ярошенко («Ціннісний дискурс освіти»). Цивіліза-

ційні засади буття особистості досліджує Н. Скотна.

У різні періоди розвитку світової думки система освіти Франції (точніше, окремі її складові) ставали предметом наукових досліджень. Зокрема, французьку систему освіти аналізували О. В. Алексеєв, О. А. Бочарова, Б. Л. Вульфсон, А. П. Максименко, Л. В. Шаповалова та ін.

Метою написання статті є визначення світоглядних орієнтирів формування та розвитку французької системи освіти. Из-поміж завдань варто виокремити такі:

- розкриття історичних передумов виникнення французької системи освіти;
- аналіз основних теоретичних та методологічних засад, що покладено в основу французької системи освіти.

Виклад основного матеріалу. В епоху Середніх віків у світоглядному розумінні освітню парадигму характеризували тотальна релігійність без найменшого натяку на світські знання і догматизм. Освіту ж розглядали як одну із функцій релігії, що покликана поширювати, розтлумачувати релігійні істини.

Епоха ж Відродження символізує перехід від Середньовіччя до Нового часу та ознаменована світоглядною революцією. Саме в добу Відродження здійснено світоглядну революцію, радикальну переоцінку системи цінностей, людини, її природи та місця у суспільстві. Діячі епохи Відродження розробили завершену гуманістичну концепцію, принципи якої застосовуються у гуманоцентричній педагогіці. Людина – це основна цінність. Відповідно, світогляд людини Відродження відрізнявся від світогляду людини Середньовіччя.

Якщо людина Середньовіччя віруюча, постійно заклопотана спасінням своєї душі та милосердям Божим, тобто є об'єктом Божого провидіння, то людина Відродження – активний творець, що повинен покладатися тільки на власні сили, розум та здібності, а отже повинен постійно розвивати їх та вдосконалювати. Ідеалом людини доби Відродження була діяльна, активна людина, що є суспільно активною та ініціативною, забезпечує власні інтереси та є корисною для суспільства.

Основою освітньо-виховного ідеалу Відродження є те саме моральне виховання, зорієнтоване на інтереси суспільства та, що важливо, на інтереси самої людини. Тому реформістська частина католицької церкви намагалася християнство адаптувати до системи цінностей Відродження. Самостійність людини в означений період означала насамперед особистісну відповідальність перед Богом.

Завданнями ж педагогічної теорії було забезпечити цей усебічний розвиток людини і сфор-

мулювати відповідні принципи, цілі та завдання процесу навчання і виховання. Тепер, відповідно до концепції природовідповідності, дитина вже не виступала як грішник, що має спокутувати гріхи та просити прощення за них перед Богом. Зокрема М. Монтень переконує, що дитина не є зменшеною копією дорослої людини, і тільки за своєю природою усі дітки є особливими та унікальними [6, с. 36].

У період Відродження в освітній парадигмі було сформульовано основні світоглядні основи гуманоцентричної педагогіки, зроблено акценти на особистісному виборі, накреслено світоглядні орієнтири у освітянській діяльності. Однак більшість соціальних і освітніх проектів періоду Відродження мали утопічний характер, що практично унеможливлювало їх реалізацію у житті [6].

Період епохи Відродження, однією з характерних рис якої був антропоцентризм, можна вважати другим етапом розвитку університетської освіти. У цей період формується новий тип університету, у якому теологічна проблематика відходить на другий план, звільнивши місце для проблематики людського буття.

Третій етап в історії університетів розпочався тоді, коли формується наукоцентристський тип культури.

XVII ст. – епоха великих географічних відкриттів і буржуазних революцій – звела на престол нову царицю – Науку. Еталоном епохи стала найбільш строга і досконала наука – математика. Сукупність філософських та ідеологічних вчень цього періоду має назву **Просвітництво**. Якщо ж говорити про епоху Просвітництва, то прояви його у кожній європейській країні були досить особливі та самобутні. Класичним можна назвати французьке Просвітництво. Адже це була держава, де жив і творив основоположник Просвітництва Вольтер, діяли філософи-енциклопедисти, зрештою, там сформувався класицизм як академічний мистецький стиль, утверджувалася літературна французька мова... Французькому Просвітництву властиві культ розуму, науки та освіти, віра у вічний прогрес, повага до мистецтва тощо.

Зародилося Просвітництво в Англії з метою подолання пуританського аскетизму. Воно стало культурою для народу, що ставила за мету освіту якнайширших верств населення.

У результаті розпаду феодальних відносин, людина Нового часу намагається активно пізнавати та перетворювати навколишній світ, а основним засобом такої діяльності стає знання, віра у власні сили. Основні риси культури Просвітництва – визначення людиною свого місця в суспільстві, формування ідеї соціальності та най-

кращого суспільного устрою, ідея рівності усіх перед законом тощо.

Для просвітництва характерна активна соціальна діяльність. Активно реалізовувалося переконання, що знання та організована система освіти й виховання можуть допомогти змінити суспільство на краще завдяки всебічному розвитку людини та створенню гідного її оточення. Раціоналізм став одним із основних чинників філософсько-освітньої парадигми Просвітництва.

Філософію освіти означеного століття представляє Ян Амос Коменський, котрий намагався створити педагогіку, що сприятиме у досягненні мети. Він був заклопотаний проблемою: «Як усім передати знання?», і постійно багато років поспіль працював над посібником, який би містив усі знання, що необхідні учневі [4].

Основні ідеї педагогічної програми західноєвропейських просвітителів дістали різнобічне обґрунтування у філософсько-педагогічній спадщині Джона Локка. Він наполягав на практичному спрямуванні навчання, що є необхідним для ділових занять у реальному світі. Учений розділяв образ людини на частину свідомості, у якій люди підпорядковуються законам Бога, та частину розсудливості – підпорядкування законам держави. А отже, щодо Бога індивід є предметом його морального авторитету, вираженого у формулі «ти повинен і ти не повинен». У держави немає доміанти над людською свідомістю, і вона не має права вказувати, що повинна і що не повинна робити людина. Держава може апелювати лише до свідомості та розсудливості людини. Такий розподіл свідомості (моралі) та розсудливості надає двоїстості меті та концепції виховання Дж. Локка. З одного боку, дітям слід навіювати набожність та доброчесність, а з іншого – формувати фізичне здоров'я, хороші манери, життєвий досвід, любов до слави, певні технічні навички. Джерельною базою Локкової педагогіки, без сумніву, є філософія [4].

Із реалістичного напрямку Дж. Локка сформувалися два напрями: ортодоксальний релігійний формалізм і раціоналістичний формалізм Просвітництва. У першому були представлені пієтизм Німеччини, пуританство Англії, янсенізм Франції. Другий напрям розвивали представники французького просвітництва. Французьким просвітянкам були властиві механістичні тенденції в питаннях сутності освіти.

Ж. О. Ламетрі, наслідуючи Дж. Локка, механіку виховання зводить до передачі інформації із уст одного у мозок іншого. Знання та досвід, що передаються у процесі виховання, мають природне начало. Також учений стверджував, що істинне виховання, на відміну від традиційного,

не повинне повертати свідомість та поведінку людини проти внутрішньо наявної йому природи. Навіть вроджений егоїзм, на думку філософа, можна привести на службу істинному вихованню. Важливо тільки його вибудувати так, щоб добра, безкорислива людина діставала насолоду, у той час як аморальна людина – страждала. Також Ламетрі стверджував, що потрібно окрім духовних стимулів використовувати й матеріальні, такі як нагороди за добрі справи, та покарання – за лихі. Так, вроджений людський егоїзм придушуватиме... егоїзм, і тим самим сприятиме вихованню моральності [8, с. 179].

Е. Б. Кондільяк закликав педагогів не залишатися осторонь головного механізму людського розуму і вбачав призначення виховання у тому, щоб дати можливість людському розумові повправлятися у всіх його проявах. Насамперед, дитині потрібно давати знання, що їй доступні, і прагнути підтримувати дитячу допитливість. Наприклад, доцільно було б залишити незадоволеною частину допитливості дитини, не говорити їй усього, і говорити лише істину. Так дитина хотітиме іще навчатися, що для неї дуже корисно. Слід стимулювати інтелектуальну самостійність учня, оскільки найкраще розуміють тоді, коли розуміють без сторонньої допомоги. Для цього дитині потрібно давати не готові знання, а лише методи, за допомогою яких вона сама їх отримає.

Е. Б. Кондільяк не обмежується постановкою формальних освітніх цілей. Він вважає, що засобом виховання можливо виправити вади душі [5].

Значний внесок у розвиток *раціоналістичного формалізму* у вихованні зробив Клод Адріан Гельвецій (1715–1771). Мислитель, виходячи зі свого власного вчення про людину, характеризує сутнісні риси виховного процесу. Усе людське життя він розглядає як одне тривале виховання, що починається в той момент, коли дитина починає рухатися і жити. Істинними вихователями дитинства, стверджує К. Гельвецій, є предмети, які оточують дитину і викликають відчуття.

За Гельвецієм, людина народжується без пристрастей і потреб, окрім потреби їсти і пити. За своєю природою людина ні добра, ні зла. Все залежить від виховання. Від народження всі люди рівні. Ідея рівності розумових здібностей і ролі середовища в їхньому розвитку була на той час досить смілива й оригінальна. Філософ вважав, що позитивні чи негативні риси людей не успадковані й цілком залежать від середовища. Розум, за його словами, – це властивість матерії і частина її. Якщо в матерії є здатність змінюватися, то людина має знайти засіб використати у своїх інтересах цю здатність. Цей засіб – виховання. Але

виховання неможливе без певної мети; єдина ж мета виховання – зробити громадян сильнішими, освіченішими та добродійнішими і, зрештою, більш здатними працювати на благо суспільства, в якому вони живуть.

Саме з цією метою Гельвецій цілком свідомо розробляє теорію, яка б ясно показала людині її сутність і законні права, місце в природі та історії, сенс її існування та засоби його усвідомлення [7].

Гельвецій, як і інші просвітителі, вважав просвіту підґрунтям добробуту держави й окремих громадян. Він був переконаний, що щастя й могутність держави пропорційні розвиткові освіти. Невігластво породжує недосконалі закони, а недосконалі закони ведуть до зростання пороків. Щоб знищити невігластво, слід зайнятись докорінною перебудовою освіти, але це, на його думку, можливо скоріше у невеликих державах, ніж у великих. Покликання філософа – шукати істини і озброювати нею в першу чергу молодь.

Гельвецій свого часу зробив цікавий висновок щодо освіти жінок і впливу рівня жіночої освіти на рівень культури суспільства. Там, де до освіти жінок ставляться легковажно, у спілкуванні з жінками чоловіки змушені спрощувати свої думки до рівня пустої балаканини, що зрештою веде до знищення культури й самого суспільства.

Цікавим є твердження Гельвеція про те, що правила виховання залишатимуться спірними доти, доки їх не пов'язують із якоюсь однією метою. Такою метою, на думку Гельвеція, може бути досягнення найбільшого людського блага. Виховання для філософа – це мистецтво, знання засобів для освіти міцніших та сильніших тіл, освіченіших розумів, добродійніших душ. Він прихильник надання освіти реального характеру, а тому й вимагає, щоб пам'ять молодої людини наповнювалася ідеями з предметами.

Основною метою виховання Гельвецій називає:

- 1) з'ясувати, які ідеї та предмети вкладати у пам'ять молодих людей залежно від різних положень, у яких вони опиняються завдяки долі;
- 2) визначити найправильніші засоби, щоб запалити у них прагнення до слави та суспільної поваги.

У трактаті «Про людину» філософ охарактеризував два види виховання, що покликані сприяти суспільному благу, – фізичне та духовне. Фізичне виховання полягає у тому, щоб зробити людину міцною, сильною, здоровою, а, відповідно, щасливою, такою, що може принести користь своїй вітчизні. Духовне ж виховання варто скеровувати на те, щоб навіювати людям любов до законів та соціальних добродійностей [2].

Д. Дідро багато в чому співзвучний із К. Гельвецієм. Його внесок у філософсько-педагогічний доробок полягає у тому, що він доводить необхідність обліку природних відмінностей дітей. Теорію про рівність природних задатків він називає небезпечною (на відміну від Гельвеція, що стверджував рівність усіх людей від народження). Адже тоді педагоги скеровуватимуть розум дитини на той предмет, до якого у дитини немає нікого хисту. Можна припускати, що Дідро відійшов від теорії раціоналістичного формалізму у вихованні [3].

Світоглядна система Ж.-Ж. Руссо поєднала у собі дуалізм, картезіанство, сенсуалізм, ідеалізм щодо релігійних поглядів. Але Руссо визнавав об'єктивне буття матеріального всесвіту, припускаючи існування двох першопочатків: духу і матерії. Для Руссо надзвичайно актуальним було питання про самопізнання. Він вважав, що найважливішою перешкодою для людини є сама людина. Адже прагнення до об'єктивного пізнання віддаляє людину саму від себе.

В основу виховання, за Жан-Жаком Руссо, має лягати принцип слідування за вказівками природи, відповідно до якого:

- а) кожному віковому періоду мають відповідати особливі форми виховання і навчання;
- б) виховання має бути трудовим і сприяти розвиткові самодіяльності та ініціативи учнів;
- в) інтелектуальному вихованню мають передувати вправи для розвитку фізичних сил і органів чуття вихованців [7].

У своїй системі філософ велику увагу приділяв особистості дитини. Це був протест проти станового виховання феодалізму. Він прагнув показати, що правильне виховання є засобом розв'язання докорінних проблем. Лише шляхом виховання можна перебудувати світ. Влада й багатство створили нерівність, людина втратила свободу і стала зіпсованою, а зіпсоване суспільство сприяє створенню зіпсованих людей. Тому дитину (Емілія) слід виховувати поза феодальним суспільством, природовідповідно. А це означає – дотримуватися законів розвитку організму дитини та її здібностей.

Ж.-Ж. Руссо вважав, що прості трудівники та їхні діти вже виховані самим життям. А от феодали, аристократи та їхні діти підлягають вихованню і перевихованню [4].

Ідеалом епохи Нового Часу стала людина, «що зробила сама себе». У цей період актуалізується проблема методів та засобів навчання, новаторське вирішення якої пропонує поруч із іншими Йоган Генріх Песталоцці (1746–1827). У своїй діяльності він керується філософією античності, зокрема освітянськими ідеями Платона. На думку просвітника, аби людина стала моральною, її необхідно долучити до культури та освіти. А коли

людина стане моральною і щасливою, то суспільство стане довершеним. Розум ученим тлумачиться як доцільність і цілісність людського досвіду, як певна самодостатня субстанція [4].

У цілому, слід констатувати факт принципового розширення тематики дидактичних досліджень у зв'язку з формуванням педагогіки як самостійної науки. Соціальними ж матеріальними основами становлення класичної освітньої парадигми слід вважати буржуазні революції та формування ринкового індустріального капіталістичного суспільства. Розпочалося утвердження правової рівності людей і передумов розвитку загальносоціальної демократії. Зростала увага до людини, людської особистості, до творчої енергії суспільства в цілому та суб'єктів освітнього процесу зокрема [1].

Індустріальний розвиток та ускладнення суспільства вимагали створення ефективної державної системи освіти для підготовки спеціалістів різних галузей. Утилітарні функції освіти сприяли відокремленню школи від церкви.

Суттєвою матеріальною передумовою становлення класичної освітньої парадигми стало формування буржуазних націй, утвердження ідеології національної державності та національних освіти й виховання, що набули характерних рис національних освітніх систем.

Тож, можемо стверджувати, що раціоналістичний формалізм, який розвивали французькі просвітителі, бере початок із реалістичного напрямку англійського Просвітництва, основоположником якого можна по праву назвати Дж. Локка.

Продовженням лінії Коменського у французькій філософії виховання став натуралістичний напрям, який очолив Ж.-Ж. Руссо. Концепція вільного виховання Руссо містила в собі принципово новий підхід до виховання, орієнтованого винятково на природні здібності дитини. Таким чином вперше було запропоновано формування людини без урахування певного образу, створеного людьми, на який має бути схоже усе людство.

Література

1. Ваховский Л. И. Западноевропейская философия воспитания эпохи просвещения / Л. И. Ваховский. – Луганск : Альма-Матер, 2000. – 290 с.
2. Гельвецій К. А. Про людину, її розумові здібності та її виховання / К. А. Гельвецій – К. : Основи, 1994. – 415 с.
3. Дідро Дені. Жак-Фаталіст / Дені Дідро ; В. Підмогильний (пер.) ; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Харків : Фоліо, 2007. – 447 с. – (Бібліотека світової літератури).
4. Коменский Я., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие. – М. : Педагогика, 1989. – 416 с.
5. Кондильяк Э. Б. Сочинения в 3-х томах / Э. Б. Кондильяк ; пер. с фр. ; общ. ред. и примеч. В. М. Богуславского. – М. : Мысль, 1980–1983. – Серия «Философское наследие».
6. Романенко М. І. Філософія освіти і сучасність / Михайло Ілліч Романенко. – Дніпропетровськ : Промінь, 2001, 55 с.
7. Левківський М. В. Історія педагогіки / М. В. Левківський. – К., 2003. – 360 с.
8. Bowen J. A History of Western Education / J. Bowen. – London, 1986. – 416 p.

N. Yukhimenko

METHODOLOGICAL AND IDEOLOGICAL GROUNDS OF FRENCH EDUCATION SYSTEM

The article analyzes the methodological and ideological principles that became the basis for the formation of the French education system. It was found that during the Renaissance in the educational paradigm was formulated basic philosophical foundations of human-centric pedagogy focuses on personal choice, drawn ideological orientations in educational activities. French Enlightenment opened as such, which the peculiar cult of reason, science and education, belief in perpetual progress, respect for the art of others.

Keywords: education, philosophy of education, the Renaissance, the Enlightenment, education, French education system.

Матеріал надійшов 24.09.2012